

Sociaal

Ruimtelijke Ambitie

door Susan Bromm, Elvira Vreeswijk en Ronald Wiggers

s.bromm@dmo.amsterdam.nl e.vreeswijk@dro.amsterdam.nl r.wiggers@dmo.amsterdam.nl

Verankering sociaal met fysiek

Een stad kan schitteren door musea, openbare gebouwen, parken en pleinen en door de aanwezigheid van bijzondere woonplekken. Of juist door de afwezigheid van verpauperde en onveilige wijken. Samenhang tussen maatschappelijke voorzieningen en de openbare ruimte, tussen het sociale en fysieke domein, is essentieel voor een vitale metropool. Deze gedachte staat centraal in de Sociaal Ruimtelijke Ambitie.

Hoe kunnen we vanuit het sociale en ruimtelijke domein maximaal bijdragen aan een dynamische metropool? Met de Sociaal Ruimtelijke Ambitie hebben de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling en de Dienst Ruimtelijke Ordening samen een antwoord geformuleerd op deze vraag. De totstandkoming van deze ambitie staat niet op zichzelf. Ook in de Structuurvisie, de Wijkaanpak met haar gebieds-

1 Bij de entree van de nieuwe Openbare Bibliotheek op het Oosterdokseiland is een plek gecreëerd voor ontmoeting. Er is samenhang tussen de voorziening en de openbare ruimte. Foto: Edwin van Eis

A meeting-place has been created near the entrance to Amsterdam's new Public Library on the Oosterdokseiland. There is cohesion between the facility and the public space.

gerichte arrangementen en het Programma Maatschappelijke Investerings (PMI) wordt gepleit voor een sterke koppeling van sociale, economische en ruimtelijke opgaven in Amsterdam.

(Maatschappelijke) voorzieningen vormen samen met de openbare ruimte de sociaal ruimtelijke infrastructuur, die buurten, wijken en de mensen die er wonen

1

met elkaar verbindt. Door deze structuur te ontdekken, te benutten en te versterken kunnen we ontmoeting en interactie stimuleren. Dit draagt bij aan belangrijke sociaal maatschappelijke doelstellingen zoals emancipatie, integratie, betrokkenheid en eigen verantwoordelijkheid. Het gaat om vragen als: Hoe krijgen we voorzieningen op de juiste plek en op de juiste plek de juiste voorzieningen? Hoe vergroten we de betekenis van voorzieningen en openbare ruimten in hun onderlinge samenhang, nu en in de toekomst?

Van oudsher is het lastig om de verbinding tussen opgaven uit de sociale en ruimtelijke sector te leggen. Vaak ontbreekt het aan een vertaalslag van de wederzijdse opgaven en ambities. Dit is begrijpelijk, want sociale opgaven zijn divers en niet altijd in een ruimtelijk programma te vatten. De aanwezigheid van voorzieningen staat niet garant voor een optimaal functioneren van de stad of haar inwoners. Daar komt nog bij dat de sociale werkelijkheid constant en veel sneller verandert terwijl de ontwikkelingstijd in de ruimtelijke sector veel trager is. Het is dus zaak om door onderlinge afstemming de beperkte middelen optimaal te benutten.

Maatschappelijke urgentie

De huidige economische crisis vraagt om keuzes en geeft daardoor nieuwe actualiteit aan de sociaal ruimtelijke ambitie. In korte tijd zijn de middelen voor investeringen in en exploitatie van nieuw maatschappelijk vastgoed onder druk komen te staan en maakt een aanbodgerichte aanpak plaats voor een meer bescheiden, faciliterende en stimulerende rol van de overheid. De beperktere middelen worden meer en meer ingezet voor de optimalisatie van bestaand maatschappelijk vastgoed.

Vorig jaar is in de zogenaamde projectenschouw kritisch gekeken naar de verschillende projecten in Amsterdam. Het gedeeltelijk stopzetten en temporiseren van bouwprogramma in de stedelijke vernieuwingsgebieden heeft direct effect op de sociaal ruimtelijke infrastructuur en het sociaal ruimtelijke programma. Door de stagnatie op de woningmarkt is er minder geld en minder (programmatisch) draagvlak voor met name fysieke investeringen in maatschappelijke voorzieningen en openbare ruimte. Ook vanuit het Rijk is er minder geld beschikbaar. Tegelijkertijd is de sociaal maatschappelijke urgentie van de problematiek nog even groot.

>

2 De brede school De Kikker in Osdorp is een multifunctioneel gebouw waarin meerdere maatschappelijke functies zijn ondergebracht: twee basisscholen, een kinderdagverblijf en een GG&GD gevestigd.

De Kikker community school in Osdorp is a multifunctional building in which several social functions are housed: two primary schools, a day-care facility and

a GG&GD public health service centre are based there.

2

3

Trendbreuk

Het volstaat niet om de sociale opgaven van nu te voorzien van een ruimtelijke vertaling. Gebouwen en structuren staan er immers niet voor slechts vijf jaar, terwijl dit meestal wel de tijdspanne van een sociale opgave is. Een voorbeeld is de trend om allerlei maatschappelijke activiteiten samen te brengen in multifunctionele accommodaties. Grote nieuwe multifunctionele gebouwen waarin de oplossingen voor maatschappelijke problematiek vaak met geldstromen worden samengebracht: brede schoolgebouwen, community centers, vrijetijdscentra en huizen van de buurt.

De crisis zorgt voor een trendbreuk. De nieuwe multifunctionele gebouwen zijn vaak veel complexer en duurder in zowel projectontwikkeling, investeringen als in beheer en exploitatie. De gezamenlijke huisvesting in hetzelfde gebouw leidt bovendien niet automatisch tot een betere samenwerking.

Samenwerking

Om de verschillende effecten van de crisis op te vangen is samenwerking tussen het ruimtelijk en sociaal domein onontbeerlijk. Dit leidt tot nieuwe vormen van (samen)werken; lopende vastgoedprojecten worden opnieuw tegen het licht gehouden en de mogelijkheid ontstaat om maatschappelijk vastgoed los te maken van andere bouwopgaven.

De bezuinigingen leiden tevens tot een grotere focus op zelfredzaamheid van bewoners en organisaties. Ook dit vraagt om een andere rol van de overheid: meer maatwerk en een vraaggerichte

benadering. Daarnaast kunnen we de potentie van investeringen in maatschappelijk vastgoed samen met kwaliteitsimpulsen in de openbare ruimte als vliegwiel nader uitwerken. Ook kan de mogelijkheid tot het onderbrengen van maatschappelijk vastgoed in leegkomende gebouwen en op braakliggende terreinen worden gestimuleerd.

De sociaal ruimtelijke ambitie biedt handvatten in deze gezamenlijke zoektocht naar kansen en mogelijkheden. Het is geen beleidskader, maar het levert een bijdrage in de discussie over de ontwikkeling van een vitale metropool.

Diversiteit als kracht

Kinderen, ouderen, gezinnen, alleenstaanden, gelukzoekers, expats, miljonairs, mensen met een uitkering, zzp-ers, studenten, toeristen, homo's, mensen met een beperking, meer dan 170 nationaliteiten. Al deze groepen hebben hun eigen cultuur, gebruiken en gewoonten. Amsterdam prijst zich gelukkig dat dit niet of nauwelijks heeft geleid tot segregatie, zoals dat in sommige wereldsteden wel het geval is. Natuurlijk zorgen het woon- en voorzieningenaanbod in Amsterdam en de wens van bevolkingsgroepen om dichtbij elkaar te wonen wel voor een verschillende samenstelling van buurten en wijken, maar dit leidt niet tot uitsluiting van groepen.

Deze groepen brengen allen iets van hun eigen cultuur, gebruiken en gewoonten mee. Hierdoor is niet alleen de diversiteit van de bevolking maar ook

3 Drag Queen contest op de Westermarkt tijdens de Gay Pride.

Foto: Edwin van Eis
A drag queen contest at the Westermarkt during Gay Pride.

4 Jong gezin in het Westerpark.

Foto: Edwin van Eis
A young family in the Westerpark.

5 Drukte op de Pure Markt met biologische - en boerenproducten in het Oosterpark.

Foto: Cécile Obertop
Lots of visitors at the Pure Markt for organic and farm products in the Oosterpark.

6 Podium op de Dam tijdens uitvoering van 'Van Jordaan tot Opera' tijdens de Uitmarkt.

Foto: Edwin van Eis

The stage on the Dam during the performance of 'From the Jordaan to Opera' at the Uitmarkt, the launch of the city's cultural season.

7 A space to take place: 100m lange rode zitbank aan de Bert Haanstrakade op IJburg.

Foto: Edwin van Eis
A space to take place: a 100-metre red bench along-

side the Bert Haanstrakade on IJburg.

de diversiteit aan activiteiten en voorzieningen toegevoegd. Binnen een straal van 200 meter kan in de Pijp van 20 verschillende keukens worden genoten. De komst van immigranten met diverse geloofsovertuigingen zorgt voor nieuwe vormen van geloofsbelijdenis in de stad. In de garages van Zuidoost en in gloednieuwe multifunctionele gebouwen vinden gebedsdiensten plaats. Toeristen zorgen voor draagvlak voor nieuwe investeringen in de Amsterdamse horeca en de komst van expats vraagt om woningbouw in het topsegment. Diversiteit is een kracht en maakt Amsterdam tot een wereldstad in pocketformaat.

Plaatsen van ontmoeting, ontplooiing en uitwisseling

Het samenspel tussen voorzieningen en openbare ruimte kan resulteren in zogenaamde interactiemilieus: plaatsen van ontmoeting, ontplooiing en uitwisseling. Dit zijn plekken met veel voordeuren aan de openbare ruimte en een grote diversiteit aan voorzieningen. In en rond maatschappelijke en culturele voorzieningen vindt volop interactie plaats. Interactiemilieus zijn ook van cruciaal belang voor de creatieve kenniseconomie. De creatieve kenniswerker strijkt hier neer voor overleg, leest documenten via smartphones of belt met potentiële klanten. Steeds vaker lopen werk en vrije-

4

5

6

7

8

9

Twee plekken in de stad die ruimte bieden voor allerlei vormen van ontmoeting en interactie. Two places in the city that provide space for all kinds of encounter and interaction.

8 Markt op zaterdagochtend aan de voet van de Noorderkerk.

Foto: Edwin van Eis

The market on Saturday morning at the foot of the Noorderkerk.

9 Vrijmarkt op Koninginnedag. Foto: Edwin van Eis
The free-for-all street market on Queen's Day.

tijdsbesteding hier in elkaar over, dit soort plekken staat ook wel bekend als 'third places'.

Ook vanuit meer sociale overwegingen zijn deze plekken van belang. Hier worden verbindingen gelegd en bruggen geslagen tussen de verschillende werelden van de mensen die in de metropool verblijven. Hier komen mensen met elkaar in contact, krijgen ze een helpende hand geboden en kunnen ze gebruik maken van de mogelijkheden die Amsterdam biedt. De sociaal ruimtelijke ambitie wil bijdragen aan het ontstaan en versterken van interactiemilieus.

Vijf condities

De sociaal ruimtelijke opgave richt zich op het ontwikkelen van een sociaal ruimtelijke infrastructuur die zodanig robuust is dat het veranderende sociale opgaven goed kan opvangen. De ruimtelijke, economische en sociale opgaven verschillen immers per buurt. De opgaven in Oost zien er heel anders uit dan die in Nieuw West. De extra school die nu nodig is in Geuzenveld, zal over 15 jaar wellicht dienst moeten doen als ouderencentrum. Spelende kinderen maken plaats voor hangouderen. De vraag is dan of het schoolgebouw en het speelterreintje nu op de juiste plek liggen om deze toekomstige veranderingen goed op te kunnen vangen.

Een goede, robuuste sociaal ruimtelijke infrastructuur voldoet aan een aantal condities:

- identiteit
- diversiteit
- flexibiliteit
- eigenaarschap
- bereikbaarheid en toegankelijkheid.

Op het moment dat maatschappelijke voorzieningen in bestaande gebouwen of in een nieuw te bouwen omgeving worden gerealiseerd komt de vraag naar boven of ze bijdragen aan deze condities. Met andere woorden: draagt de voorziening op die plek bij aan de identiteit van een buurt, zorgt het voor afwisseling? Kan het gebouw in de toekomst ook voor nieuwe functies worden gebruikt? Kan de buurt zich met de voorziening identificeren? Vaak is het al dan niet positief kunnen beantwoorden van deze vragen afhankelijk van de plek van de voorziening in de stad en van de aard van de voorziening.

Identiteit

Beeldbepalende gebouwen hebben een belangrijke identificatie- en oriëntatiefunctie. Vraag waar iemand woont en niet zelden zal hij een markant gebouw of openbare ruimte (park, plein) als referentie geven. In het bewegen door de stad hoeft je niet alle straatnamen of routes te kennen. Steeds duiken er identificatiepunten op die herkenning over plaats en richting geven. De 'mental map' van veel stadsbewoners is samengesteld uit voorzieningen, pleinen en parken. Mensen identificeren zich met deze plekken en dus met 'hun' stad, buurt, wijkcentrum, werk of sportclub. Een positieve identificatie met de eigen wijk zorgt voor een positieve betrokkenheid met zorg voor de eigen leefomgeving. Identiteit kan worden versterkt door architectuur en inrichting en kan relaties leggen met bestaande identiteiten in de buurt of wijk.

De identiteit van gebouwen, de architectuur, de plek in de stedenbouwkundige structuur en de relatie met de openbare ruimte geven mede vorm aan de stad. Daarvan kan meer gebruik worden gemaakt. Identiteit wordt gecreëerd door zichtbaarheid en uitstraling. Nietszeggende gebouwen met weinig uitstraling interacteren minder met hun omgeving. Gebouwen die zich afsluiten van de openbare ruimte zijn al snel identiteitsloze hulzen.

Diversiteit

De buurten met een fijnmazige en diverse structuur zijn de meest succesvolle en aantrekkelijke buurten van Amsterdam. Functiemenging stimuleert kennisuitwisseling, ontmoeting en ontplooiing. Verschillende belangrijke sociale beleidsdoelstellingen kunnen zo worden gerealiseerd. Functiemenging is niet vanzelfsprekend. Grootschalige functies als ziekenhuizen en sportvelden worden in de praktijk vaak naar de randen van de stad verdreven. Hier is de druk op de ruimte minder groot. Door deze functies juist wel binnen de ring te plaatsen ontstaan kansen voor medegebruik en interactie.

De keuze voor diversiteit vraagt om functiemenging op verschillende schaalniveaus. Op gebouwniveau kent het combineren van voorzieningen ook nadelen. Naast problemen in beheer en exploitatie verdwijnt door de integratie van voorzieningen in één gebouw

>

De vijf condities voor een robuuste social ruimtelijke infrastructuur in beeld gebracht. The five conditions for a robust social-spatial infrastructure in pictures.

Identiteit Identity

10 De Hermitage aan de Amstel.
Foto: Edwin van Eis
The Hermitage on the banks of the River Amstel.

10

11

11 Podium Mozaïek in stadsdeel West.

Foto: Edwin van Eis
Podium Mozaïek international cultural stage in the borough of Amsterdam-West.

Diversiteit Diversity

12 Opening van het Kwakoe-festival in Zuidoost.
Foto: Edwin van Eis
Opening of the Kwakoe

Festival in Amsterdam-Southeast.

Flexibiliteit Flexibility

13/14 Op het Museumplein kun je rustig genieten van een mooie dag, maar ook een concert bijwonen.
Foto: Edwin van Eis
At the Museumplein you can enjoy the fine weather in peace or you can listen to a concert.

15 Pakhuys De Zwijger was oorspronkelijk een koelpakhuis en is tegenwoordig een creatieve hotspot.

Foto: Edwin van Eis
Pakhuys De Zwijger was originally a refrigerated warehouse but it is now a creative hotspot.

12

13

14

15

Eigenaarschap Stakeholder-ship

16 Buurtbewoners treden op in de Jordaan.

Foto: Edwin van Eis
Locals perform in the Jordaan neighbourhood.

17 Buurtevenement op het Zimmerterrein in Bos en Lommer.

Foto: Janus van de Eijnden
A neighbourhood event at the

Zimmerterrein recreational area in Bos en Lommer.

Bereikbaarheid en toegankelijkheid Accessibility and openness

18 Nesciobrug naar IJburg over het Amsterdam Rijnkanaal.

Foto: Edwin van Eis
The Nescio Bridge across the Amsterdam-Rhine Canal to IJburg.

19 De skatebaan op het Zaandammerplein is makkelijk bereikbaar voor alle bezoekers van het plein.

Foto: Edwin van Eis
The skatepark at the Zaandammerplein is easily accessible for all the square's visitors.

20 Het Brederocollege in Amsterdam Noord legt geen directe relatie met de openbare

ruimte, en is daardoor nogal ontoegankelijk.

Foto: Edwin van Eis
The Bredero College in Amsterdam-North lacks any direct relationship with the public space and is therefore fairly inaccessible.

16

17

18

19

20

21 Het Timorplein is een voorbeeld van een plek waar een lokale voorziening met stedelijke uitstraling een upgrade kan betekenen voor de buurt. Het succes van de nieuwe functies in dit gebouw (jeugdherberg, concertlocatie, filmhuis, café en kantoren) komt mede voort uit de verbinding van het gebouw met de openbare ruimte.
Foto: Edwin van Eis

21

de oriëntatie van de voorzieningen op de openbare ruimte. Juist deze oriëntatie draagt van oudsher bij aan interactie en toevallige ontmoetingen. Te ver doorgedreven menging op gebouwniveau is dus niet wenselijk.

Flexibiliteit

De gebouwde omgeving moet constant inspelen op de dynamiek die zich in de maatschappij voordoet. Dit pleit voor flexibiliteit in inrichting en gebruik. Er is ruimte nodig om veranderende sociale en ruimtelijke behoeftes op te vangen. Collectieve ruimtes in de stad, zoals pleinen, parken en waterpartijen, maar ook het speelplekje om de hoek vragen niet alleen om een hoogwaardige en robuuste inrichting maar ook om ruimte voor veranderend gebruik.

Voor stedenbouwkundige plannen geldt dat een robuuste structuur ontwikkelingen in de tijd kan opvangen. De ervaring in het Oostelijk Havengebied en IJburg leert dat het compleet benutten van de beschikbare ruimte letterlijk geen ruimte laat om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen. Of het nu een extra jongeren centrum betreft of behoefte aan een school, in een totaal voorbestemde locatie passen geen nieuwe functies met een specifieke ruimte vraag of initiatieven van bewoners en organisaties.

Dit beperkt ook de mogelijkheid van de bewoners van nieuwe wijken om het eigenaarschap in hun nieuwe woonomgeving te vorm te geven.

Het gebruik van de grachtenpanden over de jaren toont aan dat je in één gebouw uitstekend verschillende functies kunt huisvesten. Ook in andere delen van de stad is behoefte aan gebouwen die veranderend gebruik kunnen faciliteren. Een manier om deze flexibiliteit te garanderen is het ontwikkelen van flexibele bouwconcepten die demontabel zijn, tijdelijke functies kunnen huisvesten en zonder hoge sloopkosten plaats kunnen maken voor nieuwe functies.

Eigenaarschap

Eigenaarschap met betrekking tot de buurt, straat, voorziening of zelfs stad creëert een positieve relatie tussen de mens en zijn leefomgeving. Vanuit een betrokkenheid met de plek en de activiteiten op en rondom de plek wordt eigenaarschap gevormd. Eigenaarschap kan interactie initiëren en vormgeven.

In verschillende studies is betoogd dat aantrekkingskracht van plekken in de stad bestaat bij de gratie van de aantrekkingskracht voor haar eigen bewoners. Vanuit een positieve betrokkenheid met de buurt

The Timorplein is an example of a place where a local amenity with urban allure can mean an upgrade for the neighbourhood. The success of the new functions in this building (youth hostel, concert venue, cinema, café and offices) stems in part from the building's relationship to the public space.

‘De sociaal ruimtelijke ambitie biedt zowel argumenten als handvatten om de sociale aspecten prominenter te verankeren in de ruimtelijke ontwikkeling van onze stad.’

ontstaan succesvolle buurten met de eigen bewoners als gastheer. Het gemis aan betrokkenheid met de eigen leefomgeving daarentegen gaat vaak gepaard met sociale onveiligheid, een verwaarloosde openbare ruimte en vijandigheid jegens bezoekers.

Een garantie voor een positieve relatie met de omgeving bestaat uit de mogelijkheid die leefomgeving mede vorm te geven. Betrokkenheid bij de inrichting van de openbare ruimte en de vormgeving en het gebruik van voorzieningen kan deze relatie versterken. En waar buurten of wijken al identiteit hebben, bijvoorbeeld door relatief grote etnische, maar nog steeds Amsterdamse groepen, biedt dit kansen voor het creëren van nieuw eigenaarschap en initiatieven.

Bereikbaarheid en toegankelijkheid

In termen van fysieke bereikbaarheid moeten (maatschappelijke) voorzieningen op bepaalde plaatsen in het stedelijk netwerk liggen en verbindingen leggen met de openbare ruimte. Ze hebben een duidelijke identiteit en nodigen uit tot gebruik en interactie. Dit wordt bevorderd door het situeren van voorzieningen langs doorgaande routes in markante gebouwen, op hoeken en aan pleinen. Gebouwen die een relatie aangaan met de openbare ruimte dragen bij aan de levendigheid op straat. Ontmoeting en interactie vinden niet alleen plaats in het gebouw maar ook in de aangrenzende openbare ruimte.

Toegankelijkheid heeft zowel een fysieke als een sociale component. Fysiek gaat het erom of je er kan komen, sociaal gaat het erom dat de uitstraling van een gebouw of een plek geen mentale barrières opwerpt. Alleen voorzieningen en openbare ruimten die toegankelijk zijn voor een divers publiek zullen er in slagen verschillende bevolkingsgroepen en belevingswerelden aan elkaar te koppelen.

Ter plekke kennis verkrijgen

Door het gebiedsgericht verbinden van de opgaven uit de verschillende domeinen en het toepassen van de hier beschreven sociaal ruimtelijke condities hopen we een impuls te geven aan de ontwikkeling van een duurzame stad. Dit valt of staat met de kennis van de

stad en kennis van plekken in de stad. Die kennis verkrijgen we door ter plekke te praten met deskundigen, gebiedsmanagers, bewoners, schooldirecteuren, ondernemers en andere betrokkenen. Gezamenlijk, op straat, in de wijk, in de buurt, de potentie van plekken ontdekken en benoemen is uiteindelijk onontbeerlijk.

Leidraad

De sociaal ruimtelijke ambitie biedt zowel argumenten als handvatten om de sociale aspecten prominenter te verankeren in de ruimtelijke ontwikkeling van onze stad. De sociaal ruimtelijke infrastructuur vormt in een constant veranderende stad, nu en in de toekomst, het raamwerk voor interactie en ontmoeting, voor participatie en burgerschap.

Met de identificatie van een aantal condities reiken we geen pasklare oplossing aan, maar een leidraad die kan bijdragen aan de uitwerking van een plan, het realiseren van een voorziening, of de aanpak van sociale problematiek in een wijk. Daarbij gaat het niet zozeer om de aanwezigheid van voorzieningen en openbare ruimten, als om het vergroten van hun betekenis voor de ambities die we met elkaar in onze stad hebben en de manier waarop we in Amsterdam met elkaar samenleven. ■